

מענדל בריינהיים

מנדל בריינהיים

מענדל בריינהיים (קיי קאמיליע-נאמען איז נאך דעמאלט נישט געווען) איז געווען א יושב-אוהל, דאס הייסט, א שטיק שיינער ייד. קיי גרויסער למדן נישט, נאך — תהילים פארן דאווען, עין-יעקב, נאכן דאווען און בני נאכט — א פרק משניות. ער פלעגט גאנץ אפט אהיימנעמען אן אורת, יעדן פרימארגן אריינצולאפן אין מאיר בעל הנס, האלטן מפטיר יונה, האבן א גרויס חלק אין דער קאנסאָרציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זיין א מתעסק במצוות: א מגיד איז געקומען, מען דארף אַרומגיין צוזאַמענעמען פאַר אַרעמע לייט, אויף מצות, אויף האַלץ און קאַרטאָפֿל; מען דאַרף ערױבן⁵ עמעצן אַן אוהל שטעלן וכדומה — טוט ר' מענדל בריינהיים אַן די ברייטע תבונה⁶. נעמט דעם גראָבן שטעקן מיט דער מעשענער גאַלעק און גייט מיטן רב, מיטן דאָזאַרצע אַדער אַזוי מיט אַ שיינעם באַלעבאַס. ער האַלט זיך פֿאַר אַ מצווה אַליין צו טראָגן די פּושקע, כאַטש הינטן גייט-נאָך דער שמש.

ווינטער האָט ער קיי מינוט ציט נישט געהאַט: תהילים זאָגן, דאווען, עין יעקב לערנען, אַנבניסן, אַ נדבָה מאַכן, מנחה-מעריב, אַ פרק משניות און וועטשערע — און קריאת-שמע ליענען, שלאָפֿן, חצות, וועטער שלאָפֿן... עס איז אים פֿון טאָג קיי מאָל קיי רעשט נישט געבליבן. פֿאַר דאָס זומערציט פֿלעגט אים בליבן אַ נאָך-וואַר-מעס, אַ גרויסער נאָך-וואַרמעס, ער פֿלעגט אים אויך פֿאַרברענגען אין בית-המדרש, נאָך ריידן שוין פֿון וועלטזאַכן, פֿון נייע המצאות, פֿון פֿאַליטיק...

מענדל בריינהיים איז נישט קלוג געווען. אין חדר פֿלעגט מען אים רופֿן מענדל שוטה; אַז ער האָט חתונה געהאַט, איז די אַפֿיניע⁷ ווייכער געוואָרן און ער פֿלעגט שוין הייסן מענדל חס. ערשט דערנאָך, אַז ער איז אַראָפֿ פֿון קעסט, געוואָרן אַ באַלעבאַס פֿאַר זיך, און בריינע, זיין ווייב, האָט זיך געמאַכט אַ שפּיגלגעוועלעב און געלייט, שטיקער גאַלד⁸ — האָט מען אים געקרוינט אויף מענדל בריינהיים. און וועל מענדל בריינהיים איז קיינעם אין וועג אַרבעט נישט געגאַנגען, קיינעם אַ שלעכט וואָרט נישט געזאָגט, און בית-המדרש און קהל האָט געהאַט פֿון אים, האָט קיינער נישט דערמאָנט וואָס אַמאָל איז געווען, האָט קיינער הויך נישט געלאַכט, אַז ער פֿלעגט צווישן אַלע פֿינף ווערטער זאָגן: אַבער וואַר, איד בין קיי נאָר נישט? אַ יאָ, איד בין קלוג?
— אמת, איד בין קיי נאָר נישט! — זאָגט אַ מאָל ר' מענדעלע — און פֿון דעסט וועגן פֿאַרשטיי איד נישט, ווי אַזוי מען אַרבעט אויס אַזאָ דין און געלעכערט שטרוי אין די שעניקעס⁹ אַרבעט, איד האָב אומישנע אַרויסגעשלעפט אַודאי פֿערציק שטרוי, איינס נאָכן אַנדערן, אַלע זינען הויל, — אַלע חלולים, חלולים, איד האָב געוואָלט פֿרעגן מען בריינען, זי איז שוין אַבער געווען אין געוועלעב.

און איידער עמעץ האָט ציט געהאַט צו לאַכן האָט ער זיך שוין אַליין געענטפֿערט:

— דאָס שטרוי מוזן אַודאי די פּויערן ברענגען פֿון ענגלאַנד!
פֿון ענגלאַנד האָט מענדל בריינהיים אַ סך געהערט און געהאַלטן טאַקע עולם ומלואָה.

עס איז געווען נאָך דעם סעוואַסאַפֿאַלער קריג¹⁰, דער גאַנצער בית-המדרש האָט נאָך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשיות האָבן דערציילט אויסגעדינטע זעלנער, וואָס האָבן עס אַליין געזען מיט אייגענע אויגן. טאַקע גבורות הבורא דערציילט נאָך אַ בית-המדרש באַלעבאַס, למשל, אַ האַרמאַט; וואָס טויג, רבותים, אַ האַר-מאַט? דער האַרמאַט שיסט-אויס אַ קויל, נו, וואָס איז? דאַרף מען דאָך ערשט פּוועלן, אַז דער שונא זאָל וועלן שטיין אונטערן חלול! און דער שונא איז דווקא גאָר קיי נאָר נישט, ער לאָזט זיך נישט אַנריידן צו אַזוינע זאַכן, אַ מאָל נאָרט ער גאָר אַפֿ, ער שטייט, דו שיסט און ער גנבֿעט זיך אַוועק... עס האָט געהאַלטן ביי פֿלו כל הקיצין¹¹ די

¹ פּאָפּולערער ספר פֿון גמרא בבלי, אַגדות מיט פּירושים פֿון ר' יעקב חביב, געב' אין 1460 אין שפּאַניע און געשטאַרבן 1516 אין סאַלאַניקי, טערקיי. אויף דער גאַנצער חעלט געמינען זיך אין אַ סך שולן גרופּעס יידן, וועלכע לערנען בחברותא, עין יעקב, מירום זיי: עין יעקב-חברותא. — ² תנא אין איי אין זשן י"ה, אַ תלמיד פֿון רבי עקיבא און פֿון אַחר-אלישע בן אבויב, און אַ סברא, אַז ער זאָל שטאַמען פֿון רומישן צעזאַר געראָן (ניסי, ט"ו), פֿאַראַן אַ מנהג אין אַלע לענדער צו זאַמלען אין פּושקעס אינ פֿון מאיר בעל-הנס געלט פֿאַר איי (חלוקה-י"ד). — ³ אַ מנהג צו ליענען יומֿכיפור צו מנחה דעם ספר יונה, ביים ענדיקן ליענען די תורה (הסטורה), רוסט מען עס דערפֿאַר מפּטיר יונה. — ⁴ מכבד זיין צו עפענען דעם אַרונקודש ביי געוויסע תּפּילות. — ⁵ (משניות), עירובין, אין סדר מועד) דיגים צו אַרומצוימען מיט דראָס, אַז מען זאָל מעגן שבת מיט זיך טראָגן זאַכן. — ⁶ קאַפּאַטע.

מנדל בריינהיים (שמות-משפחה עוד לא היו בארץ, ונקרא האיש על שם אחד מאבותיו או על שם אשתו) היה יושב אוהל, רצוני לומר — איש חס, יהודי כשר: תהילים קודם התפילה, עין-יעקב אחר התפילה בבוקר, ובערב — פרק משניות ואיזה

"עמוד" גמרא בתוך החברה ש"ס — ואיש טוב היה מנדל, לוקח אורחים הביתה, משליך פרוטות לקופת "מאיר בעל נס", קונה מפטיר-יונה, משתתף ב"פתיחות" מכל השנה או קונה "פתיחת נעילה" לעצמו... הוא מתעסק במצוות: מגיד בא אל העיר, קמחא דפסחא, עצים להסקה, תיקון עירובין, בנין אוהל, עשית גדר סביב בית-העלמין — בכול השתתף מנדל, ובלי חוס על רגליו הכואבות שינס את מותגיו, לקח את מטהו שראשו מצופה כסף טהור, ניסובב בעיר, בלויות הרב או אחד מבעלי-הבתים החשובים, והשמש הולך אחריהם, כנהוג...

בימות הגשמים לא היה למנדל אף רגע פנאי. הגע בעצמך: אמירת תהילים, תפילה, עין-יעקב, סעודת שחרית, צרכי הצבור, מנחה ומעריב, פרק משניות, עמוד גמרא, סעודת ערבית, קריאת שמע על המיטה, תיקון חצות, ועוד הפעם שינה — כמה נשאר מן המעט-לעת? ... אך בימות הקיץ היה לו פנאי אחרי חצות היום לשבת בבית-המדרש ולשוחח בפוליטיקה, בהמצאות חדשות — במילי דעלמא...

מנדל בריינהיים לא נמנה בין החכמים... חבריו בחדר קראו לו פשוט מנדל שוטה; כשנשא אשה, הוקל גורדינם של חבריו ונשתנה שמו למנדל חס, אך כשירד מעל שולחן הורים ומחותנים, והיה לבעל-בית בפני עצמו, היינו שבריינה אשתו פתחה לה חנות של כל מיני מכולת, והפדיקן נתרבה ונתרבה מיום ליום, שינו את שמו עוד הפעם, והרי הוא לפניכם: מנדל בריינהיים. וכינן שמנדל בריינהיים לא היה נוטר שגאה לאיש, לא עמד לאיש לשטן על דרכו, לא הוציא מפיו מעולם דבר מגונה על חברו והתעסק באמונה ובכל מאודו בצרכי הצבור, לא זכר איש את שמותיו מלפנים, ואיש לא צחק באמור מנדל בריינהיים כפעם בפעם, כדרכו, בתור מאמר המוסגר: האין זאת, שאני מבין דבר מתוך דבר? וכי לא יודע אני מה שאני אומר?

— הן לא כסיל-אדם אני — אומר, למשל, מנדל — ובכל זאת נעלה הוא משכלי להבין, איך מכינים קש דק, ארוך וחלול כולו מראש ועד סוף...

והוא מספר, שבדק פעם אחת בשק המשכב, וכל הקש היה חלולים חלולים...

— האם לא נפלא הדבר?
— חפצתי אז — הוסיף בחוק חן — לשאול את פי זוגתי על אודות הדבר, אבל אמרתי בלבי, הנשים אינן יודעות מאומה... ושנית — זוגתי לא היתה בבית, כבר הלכה לה אל החנות...

ובטרם יספיק איש לבוא אתו בדברים, הוא עונה לעצמו: בלי ספק, מכינים את התבן באנגליה...

כי אנגליה היא ארץ הפלאות, ארץ ההמצאות — נודע למנדל תיכף אחרי מלחמת סנאטופול... כמה "ספורי" מעשיות, כמה נפלאות היו מספרים או בבית-המדרש אנשי הצבא ששבו מן המלחמה... וכמה פירושים והוספות ספחו אליהן אחר כך בני-העליה, לומדי התורה...

— באמת גבורת הבורא, — מספר אחד מהוותיקין. — דרך משל, רבותי, נקח את ה"אַרמאַט", אמנם כלי משחית הוא, מורה כדורים כחצים... טוב מאד! אך מי יכריח את השונא לעמוד דוקא כנגד פי ה"אַרמאַט"? ואם יטה הצדה, ימין או שמאל? ובאמת, על פי רוב משטה הוא השונא, כמדומה לך מרחוק שהוא עומד, ובאמת הוא מתנועע, ותעיף עיניך — ואיננו... מה עשו האנגלים? ראו שכלו כל הקצין, ונפלו על

⁷ קהילה-אויפזעצער. — ⁸ מיינונג. — ⁹ שטריוועק פאַר מאַטראַצן.

¹⁰ די רוסישע פֿאַרשטאַט סעוואַסאַפֿאַל איז נאָך 332 טעג באַלאַגערונג געפֿאַלן אין סעפטעמבער 1855. — ¹¹ פֿאַרלירן אַלע האַצענונגען, עק חעלט.

המצאה. שמעו ה"ממורים" על דבר הצפרדע שבמצרים, ויעשו כמתכונתה "ארמאט" מורה מקרבו ארמאט שני, והשני, בנפלו ארצה, זורק מתוכו ארמאט שלישי, והשלישי — רביעי, וכן להלן ולהלן, עד שהאחרון מתבקע ומתפוצץ בעצמו לכמה וכמה כדורים, בוערים ולוהטים ומשחיתים, ומחרימים כל אשר נמצא על דרכם... ועתה — היוזהר על נפשך! נסה נא להימלט! וכסבורין אתם, שהיה בזה איזה כישוף? חס וחלילה! — "קפיץ" פשוט!

וכאשר שאלו בבית-המדרש, מדוע לא הכינה לה אחר כך, ככלות המלחמה, גם מלכות רוסיה כל-יתוח כאלה, נמצאה תשובה מספקת, כי תיכף ומיד אחר המלחמה התאספו כל מלכי מזרח ומערב, וכדי שלא להחזיר את העולם, על-ידי המצאות כאלה, לתוהו ובוהו, נמנו וגמרו, ויקבלו על עצמם בחרם חמור שלהם, שמהיום והלאה לא יורו בדוחן רותח, ב"ארמאטין אבי אבות ארמאטין" ובכל כיוצא בזה...

מספורים כאלה נוכח מנדל לדעת, כי אנגליה היא ארץ הרת הפלאות, וכל אשר ראה בעיניו ולא השיג בשכלו, רשם על חשבונה של אנגליה... כי השעון מצאו משם — לא הסתפק אף רגע, ובפרט בנוגע להשעון, שיוצאת ממנו צפור וקוראת: קרקה, קרקה! אבל גם את הקפיץ הראשון, ראשית כל ההמצאות, עשה בלי ספק איזה נפח אנגלי, נפח אנגלי ולא אחר... ולמן היום ההוא מדבר מנדל על אנגליה, חכמיה, נפחיה וכל אנשיה באהבה עזה, בהתלהבות עצומה... חכמים מחוכמים המה, הם יכולים "ללכוד אל השק" את כל העולם כולו.

— "ואולי גם אותי" — הוסיף במבוכה קלה...

ומשאת נפשו של מנדל, וחלומה בלילות על משכבו, לתור את אנגליה, ומה גם להשתקע שם! כן, אך לחיות... כי למות חפץ מנדל, אחרי מאה ועשרים שנה, בארץ-ישראל... ראשית — בשביל קדושת הארץ, ושנית, אוהב-מנוחה הוא מנדל מעודה, וכשהוא מעלה על לבו "גלגול מחילות", תעובנו תאנת האכילה לכמה ימים... וכינן שמנדל כבעל סדר אינו משנה ממנהגו, ואוכל לחם חוקו, מבלי השגיח בבתי-קול יוצאת מן הקיבה, הביאו לפעמים זכר "גלגול מחילות" לכאב בטן...

ומה גדלה שמחתו של מנדל, בהינדע לו פעם אחת על פי מקרה, כי ארץ-ישראל לא רחוקה היא מאנגליה! מנוי וגמור אצלו מאז לנסוע לארץ-ישראל, ולתור אגב אורח את ארץ הפלאות... ובכל רגע ורגע מנדל מוכן ומוזמן למכור את חנותו וכל כלי ביתו ולנסוע... אך בריינדלי לא תתן עוד.

בריינה היא אשה כשרה, עושה רצון בעלה... כל משאת נפשה להיות הדום רגליו של מנדל שיחי, בעולם האמת, בגר עדן, וגם בעולם הזה היא בכחינת הדום רגליו — להאכילו, להשקותו, להנעילו ולהלבישו, אותו ואת ילדיהם — שלוש נערות ונער אחד. תענוגה של בריינה הוא — לראות מבעד פתח החנות הפתוח את בעלה הכשר טובב ומקבץ נדבות, בשמאלו הארנקי ובימינו מטהו, שראשו מצופה כסף, בריינה מכרה "בחצי חנינם" את מקומה בעזרת-הנשים של בית הכנסת, נתקנה בכסף מלא בעזרת-הנשים של בית-המדרש מקום על-יד החלון, למען תחוינה עיניה את מנדל עולה לתורה... ומה פחד ורחב לבבה בפעם הראשונה, עת לחש מנדל באזני החון "האשה בריינה בת מורנו"... ונדר בעדה חיי פעמים חיי... מאושרת היא, בלכתה אחר יחד בשבתות וימים טובים להתפלל; ובהיפרדם לעלות, הוא לבית-המדרש והיא לעזרת-הנשים, תעמוד בריינה איוו רגעים ועיניה לא תשבענה מראות איך מנדל מרים את רגליו ועולה על המעלות... אחרי התפילה קמתנת היא על מסתן ביתה עד שיראה מנדל, הוא אומר לה "שבת טובה" במנוחה ונחת, והיא מתאדמת ככלה אחר חופתה ומגמגמת: שבת טובה, שנה טובה...

ובכל זאת יודעת היא בריינה, כי מנדל אינו בקי בהניות העולם; שחילקו ביניהם — הוא לקח את "האותיות הקסנות", והיא — את המשא-ומתן.

— לא, מנדל — היא עונה בענין הנסיעה בנחת ובצחוק חן — אין אדם משנה את מקומו לריק... אין אדם מוכר את ה"מחיה" שלו...

ממורים, די ענגלענדער, האָבן דאָ אַבער געהערט די מעשה פֿון צפרדע של מצרים, האָבן זיי זי נאָך געמאַכט! זיי האָבן ממציא געווען אזא גרויסן האַרמאַט, וואָס שיסט אַרויס פֿון זיך, נישט קוילן, נאָר גאַנצע האַרמאַטן, און יעדער פֿון די האַרמאַטן, אָז ער פֿאַלט אַראָפּ, גיט ער אַ טראַסק אין דער ערד, צעפּלאַצט און עס שפּרינגען פֿון אים אַרויס צען נייַע האַרמאַטן, און די האַרמאַטן ערשט שיסן מיט קוילן... נו, גיי, היט דיך פֿאַר דעם! אַצינד קאַנט איר פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ מין שחיטה דאָס האָט אָנגעמאַכט!

און איר מיינט כישוף? חלילה, אַ פּראָסטע שפּרונזשינע! און אַז מען האָט געפּרעגט: פֿאַר וואָס נאָך דעם קריג האָט זיך מלכות רוסיא נישט נאָכגעמאַכט אַזוינע האַרמאַטן, האָט מען געוואָסט צו ענטפֿערן, אַז באַלד נאָך דער מלחמה זינען זיך די מלכיות צו זאַמענגעגאַנגען, און, פּדי מען זאָל נישט חרובֿ מאַכן די וועלט, האָט מען געמאַכט מיט זייער בחרם¹², אַז מען זאָל שוין מער נישט שיסן, נישט מיט פּלאַטעס קאַכעדיקן הירזש און נישט מיט אַזוינע האַר-מאַטן.

פֿון דעמאַלט אָן האָט מענדל ברנינעס געהאַלטן עולם ומלואוה פֿון ענגלאַנד, און וואָס ער האָט עפּעס געווען, און זיך שכל האָט נישט געקענט משיג זיך, איז אַלץ געווען פֿון ענגלאַנד. אַז דער זייגער קומט פֿון ענגלאַנד, פֿון דעם איז נישט געווען וואָס צו קלערן, נאָר די ערשטע שפּרונזשינע האָט אויך געמוזט מאַכן אַן ענגלישער שמיד! און ער האָט גערעדט מיט גרויס התלהבות פֿון ענגלאַנד, פֿון אירע חכמים, פֿון אירע קאַוואַלעס:

— זיי מוזן דאָרט זיך שיינע חכמים!

מענדל ברנינעס וואַלט געוואַלט לעבן אין ענגלאַנד, נאָר שטאַרבן איבער הונדערט אין צוואַנציק יאָר, אין אַרץ-ישראל, ערשטנס, פֿאַר פֿרומקייט: צווייטנס, גלאַט, האָט ער בטבֿע זייער ליב געהאַט מנוחה, אין ווען ער פֿלעגט זיך דערמאַנען אין גלגול מחילות¹³, האָט ער אויף דריי טעג פֿאַרלוירן דעם אַפּעטיט, און ווייל ער האָט פֿאַרט נישט אויפֿגעהערט צו עסן, האָט ער געהאַט זעקס טאָג בויכורייטיק, מחיה האָט ער זיך געווען, אַז ער איז געווען געוואָרן פֿון אַ זיכערן מענטש, אַז אַרץ-ישראל איז ווייטער ווי ענגלאַנד.

— גוט, טראַכט ער, און קלערט שוין פֿון דעמאַלט אָן אויפֿן רעכטן אמת צו פֿאַרן קיין אַרץ-ישראל, וואָרעם דער וועג מוז דאָך גיין דורך ענגלאַנד!

ער וואַלט שוין לאַנג פֿאַרקויפֿט דאָס געוועלבל מיטן פּליי-בית און געפֿאַרן, ווען נישט ברנינע.

ברנינע האָט גאַנץ ערלעך געהאַלטן איר מענדלען, זי האָט זיך געוואַנטשן צו זיין זיין פֿויסגעקלעע אין גרענע; זי האָט אים גע-קעלט און געשטאַפט, געאַרבעט ווי אַן אייזל, מפרנס צו זיין, צו שוכן און צו קליידן מענדלען מיט די פֿיר קינדער; דריי מידלעך און איין יינגל, איר גאַנצער עולם-הוה איז געווען, אַז זי האָט געזען פֿון געוועלבל אַרויס איר מענדלען גיין מיט דער צדקה-פּושקע אין דער לינקער און מיטן שטעקן מיט דער מעשענער סקיפּע אין דער רעכ-טער האַנט! זי האָט פֿאַרקויפֿט בחצי חנינם איר שטאַט אין עזרת-נשים, ווייל די פֿענצטער גייען אין שול אַרנין, און באַצאַלט מומן קרח פֿאַר אַ שטאַט געבן בית-המדרש-פֿענצטער, זי זאָל זען ווי מענדלעע איז עולה לתורה און מאַכט די זיסע ברכה. עס האָט איר געקוואַלן דאָס האַרץ, ווען מענדלעע האָט אונטערגעזאָגט דעם חון, "האישה ברנינע בת מורנו"... און מנדל געווען פֿאַר איר געזונט חיי פעמים חיי, זי איז געווען גליקלעך, אַז זי פֿלעגט שבת און יום-טובֿ גיין מיט אים דאַוונען צוזאַמען; און אַז זיי האָבן זיך צעשיידט בני די צווייערליי טרעפּ, פֿלעגט זי בלייבן שטיין אויפֿן ערשטן שטאַפל און איבערדרייען זיך און זען ווי איר מענדלעע הנבט די פֿיסלעך אויף די מענערישע טרעפּ, נאָכן דאַוונען האָט זי אים אַפּגעוואַרט בני דער שוועל, און אַז זי האָט אים דערזען, און זי האָט דערהערט זיין גוט שבת, איז זי רויט געוואָרן, גלייך ווי זי וואַלט ערשט פֿון אונטער דער חופּה אַפֿיר, פֿון דעסט וועגן האָט זי געוואָסט, אַז מענדלעע איז נישט קלוג אין די וועלט-נאַרשיקייטן, אַז ער איז נאָר אַ חכם אין די קליינע אותיות, אַ מוח אין בית-המדרש, אַבער אַזוי, אין עולם-הוה-זאַכן, נאָר לאַ... דאָס איז שוין איר זאָך!

— גיך, מענדלעע, — זאָגט זי אים געלאַסן, — מען פֿאַרט נישט אַזוי, מען פֿאַרקויפֿט נישט קיין סחורה! אפֿשר שפּעטער, אַז מיר וועלן חתונה מאַכן אַלע קינדער, אַפּגעבן קעסט, דערלעבן כאַטש אַן

¹² פּאַרבאַט. — (כתובות, ק"א) אַז די, וואָס שטאַרבן אויסער א"י, העלן זיך דאַרפֿן "קייקלען אין די היילן", ווייל נאָר אין א"י העלן זיי קענען אויס-שטיין תּחית-המתים.

ובראותה את פני מנדל מתגעגעים, כפני תינוק שתאנתו לא נמלאה — תנחמנו: — אינני אומרת, שנישאר פה לעולם, אך ימים ידברו... כאשר נשיא את הילדים... כאשר נזכה, לכל הפחות, לבני בנים, או, ברצות ה' יתברך, כאשר תצווה... תאמר לנסוע ונסע... ומנדל יודע שבירינה, אף שאשה היא, יש לה לב חכמה בעניני העולם הזה, והוא נענה לה בענה... אוהב הוא את אנגליה, נפשו חשקה בארץ-ישראל, אך גם בירינה יקרה לו, ולא ימרה את פיה לעולם...

פעם אחת, עוד טרם בא המועד שהגבילה לו בירינה, בא מנדל הביתה עצוב רוח. — ראי נא, בירינה — אמר — ראי נא! שתקא מהבית-דין של מעלה, מזמינין אותי! והוא מראה לה שער שהפך לבן בזקנו. — אל תדברי הבל, מנדל — נחמתהו בירינה — אל תדברי הבל... לך אין ידיעה בענינים כאלה... אבי, עליו השלום, זורקה בו שיבה עוד טרם הגיע לחמישים... לך לאורך ימים. — לנו לאורך ימים — מתקן מנדל בטוב לב. — ואבי ז"ל — מוסיפה בירינה — חי, לנו לאורך ימים, לכל הפחות עוד עשרים שנה... מנדל מאמין לה, ובכל זאת עודנו נבוך מעט. — הדורות הולכים ומתמעטים... ונחלשים... הימים ההם היו טובים מאלה! מנדל מוריד את ראשו, וברירינה מוחה דמעת-עין בסתר... ומן היום ההוא והלאה החלה בירינה לכלכל את "שיבת" מנדל ביתר שאת ועוז, להאכילו ולהבריאו... עוד ביום המחרת לקחה חצי ליטרא בשר יותר מן הנהוג אצלה. — מה זאת, בירינדלי? — שואל הקצב — מחותנים באו? יהי למזל ולברכה. וברירינה עונה באנחה:

— לא... אך הדורות מתמעטים, כפי שאומר מנדלי שלי... ובשעת הסעודה היא מוספת למנדלי עוד נתח טוב, עוד נתח שמן. — ואת? — אני? אני חספתי מכל הבא בידו בשוק! פעם בא אל אפה ריח ריקים מבית שכנתה, שאצל חנותה, נתלך נתטול ידיה שם נתאכל; או אחת מקרובותיה הביאה לה לטעום מאכל חדש, וטעמה יותר מדי... ויש שהיתה על בריית-מילה, אף ששכחה את שם היולדת, ומנדל אמר תחנון היום, ותסעד שם את לבה. סוף כל סוף, היא איננה רעבה! "ואתה אכול, מנדלי... התורה מתשת את הכוח... או כמו שנאמר בפרק: אם אין מקח אין תורה...". — אם אין קמח, בירינה, קמח כתיב... — הוא אשר דברתי, החפץ ללמוד תורה עליו לאכול קמח... עליו לאכול לשבעה... ומנדל לרעג לשגיאותיה בשחוק מתון — ואוכל... — ואמנם מה אני עושה כל היום? אני יושבת בטלה בחנות (בימות החורף: על קדירת הגחלים), אם יבוא איזה קונה — מוטב, אני מוכרת לו, ואם לאו — לאו, למה לי למלאות כרסי? ומנדל מצדיק את דברי בירינה בעל-כורחו! הדברים ברורים. הוא עובד: משניות, עין-יעקב, ארנקי של צדקה, והעיקר — התפילה! הלא הוא אחד מן המתפללים באמת ובלב שלם! ושבע-רצון הוא בגורל בירינה אשתו; מה טוב, כי לא ניטל עליה, כעל שאר הנשים, לעבוד עבודת פרך; שהיא חיה חיי מנוחה, השקט ושלנה; אם יבוא הקונה — מוטב, תמוד לו דוחן או אורז, ואם לאו — לאו... ומתוך נחת-הרוח הוא אוכל, בעזרת השם, לתיאבון... ובשעת אכילה הוא מתפלל בחשאי: יהי רצון, שיהיו לי מן המאכל הזה עצמות, בשר ודמים... שאאריך ימים ותקבל נחת ממני, ושנזכה שנינו להיות באנגליה, ואחך, כך בארץ-ישראל... ובסוף תפילתו זו הוא מגמגם מעט בלשוננו, לפי סוּף כל סוּף ארץ-ישראל היא קודם המיתה...

איניקל, און אפשר אָן אוראייניקל, דעמאַלט, זעסטו, מהיכי תיתי, איבערגעבן די קינדער די מחיה...
און מענדל האָט געווסט, אָז בריינע איז אין וועלטזאַכן אַ ווילדע חכמה און האָט געוואָרט! וואָרעם נאָך ירושלים און ענגלאַנד, איז אים בריינע געווען פֿאַרבאַקן אין האַרץ.
ער האָט דערווייל נישט אַלע קינדער חתונה געמאַכט, און ער קומט איין מאָל אַהיים זייער טרויעריק:
— זעסטו, בריינע, — מאַכט ער, — אַ פֿאַוועסטקע ¹⁵ צום בית-דין של מעלה! — ער ווונט איר אַ גרויע האָר אין דער באַרד.
בריינע טרייסט אים:
— רייך נישט קיין גאַרישקייטן, מענדעלע, דו ביסט נישט קלאַר אין אַזעלכע זאַכן... מנין טאַטע, עליו השלום, איז גרוי געוואָרן צו פֿופֿציק יאָר, און דיר צו לענגערע יאָר...
— אונדז צו לענגערע יאָר! — פֿאַרבעסערט מענדל.
— און אונדז צו לענגערע יאָר, האָט ער נאָך געלעבט אַוודאי אַ יאָר דרנטיק!
— הינט אַבער שוואַכע דורות, נישט די פֿאַרצייטיקע כוחות! — זאָגט מענדעלע און לאָזט-אַראָפֿ די אויגן.
בריינע האָט אים אויסגערעדט דאָס עגמת-נפש און אים אַנגע-הויבן בעסער צו קעלען; נעמט ביים קצב נאָך אַ האַלב פֿונט פֿלייש צום וואַרמעס...
— אי, בריינטשע, — זאָגט דער קצב, — איר האָט אַוודאי מחותנים צום טיש, זאָל איך זיין צו מזל!
— ניק, — ענטפֿערט בריינע, — הינטטיקע שוואַכע דורות... און ביים עסן לייגט זי אַלע מאָל צו מענדעלען נאָך אַ שטיקל, נאָך אַ פֿיצל... "עס דאָס, דאָס איז אַ מחיה", און האָט קוקענדיק אויף מענדעלען אין זינען געהאַט: זאָל אים זיין צו געזונט... הינטטיקע שוואַכע דורות...

זי האָט מיקלאַמפֿערשט „געכאַפט אַ זעמל אין געוועלב, געוואָשן זיך ביי דער שכנה", אַ מאָל — האָט איר אַ קרובה געקאַכט אַ גנע מאַדע קילישע ¹⁶ און איר געבראַכט אַ פֿאַר לעפֿל צו פֿאַרוזן; אַ מאָל איז זי געווען אויף אַ ברית, כאַטש זי האָט פֿאַרגעסן, ווי די יולדת הייסט, אַבי זי איז נישט הונגעריק געווען ביים עסן, און נאָר גע-בעטן זיך:
— עס, מענדעלע, עס, וואָס גלייכסטו דיר צו מיר? תורה תתיש פוח ¹⁷!
— מתיש פוח, מיינסטו, בריינע.
— זאָל זיין מתיש פוח... אָדער ווי אין פרק שטייט: אם אין תורה אין קמח ¹⁸, אַז מען לערנט, מוז מען עסן!
מענדל שמייכלט אויפֿן גניעם גרייז.
— אַבער איך, וואָס טו איך? איך גיי אַ גאַנצן טאָג ליידיק אָדער זיך איבערן פֿייערטאָפֿ. קומט-אַריין אַ קונה, מעסט איך אַפֿ אַ קוואַרט באַבלעך צי קאַשע, צי מעל, נישט — נישט! דעריבער דאַרף איך ווייניקער עסן.
מענדל גלייבט אין דער געכאַפטער זעמל, אין דער קילישע, אינעם ברית, כאַטש ער האָט תחנון ¹⁹ געזאָגט, אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַוודאי בני אַ מנין... ער דאַרף טאַקע — גלייבט ער — מער עסן, אַ קאַטאַוועס — יעדן טאָג צוויי יום תהילים, אַ פרק משניות, עטלעכע בלאַט עין יעקב, הינט זשע — דאַוונען, פּושקע טראַגן, שטעקן שלעפֿן, ער ווייסט...
אך ער איז שטאַרק צופֿרידן, וואָס זיין פֿשרע בריינע האָט אַז רויק לעבן, וואָס זי זיצט ליידיק אין געוועלבל איבערן פֿייערטאָפֿ, פֿאַרלייגט די הענט און וואָרט אויפֿן קונה, קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זייער גלייך! זאָל זי כאַטש נישט אַזוי פֿיל אַרבעטן ווי ער, זאָל זי זיך כאַטש אויסרוען די ביינער, און מענדעלע שטאַפט אין זיך אַריין וואָס אַ מאָל מער, אַבי ער זאָל האָבן פוח מאַריך ימים צו זיין, ער זאָל דערלעבן צו זען ענגלאַנד און צו שטאַרבן דערנאָך אין ירושלים.

¹⁴ פרנסה. — ¹⁵ מעלדונג (פון דער מאַכט).

¹⁶ באַרשטש. — ¹⁷ אין דער אמתן איז דער פּסוק: „תורה מתשת כוחו של אדם" (סנהדרין, כ"ו), דאָס לערנען תורה שוואַכט אַפֿ דעם מענטשנס כוח. — ¹⁸ דער פּסוק איז: „אם אין קמח, אין תורה" (אבות, פרק ג'). — ¹⁹ די תפילה ביי יעדן שחרית און מנחה: רחום ורחמן חסאתי לפניך (דערבאַרעמדיקער און טרייסטער, איך האָב אַנטקעגן דיר געזינדיקט).

ולא רק מאשתו בריינה. כי אם גם מיוצאי חלציו הוא מקבל נחת. בנו הבכור סמוך כבר על שולחן חותנו בעיר אחרת... ברוך השם — אינו כותב; אות הוא. שלא יחסר לו מאומה... וכל הבאים משם לכאן מביאים ברכת-שלום על צד היותר טוב... אחריו — נער לומד בחדר... בריינה ביקשה לו מלמד ומצאה כהוגן, משלמת היא שכר-לימוד, משגיחה היא עליו מדי יום ביומו.

ובשבתות-הקודש בוחן אותו מנדל בעצמו בלימודים... אינו עושה את הבחינה קודם האכילה, כי דבר זה צריך להרחבת הלב, לרצון שלם, וקודם האכילה הרצון אינו שלם כל צרכו; ועליכן הוא בוחן אחרי הסעודה. והמלמד שואל, והבן עונה, ומנדלי מתנמנם, ומקיץ בשעה שהמלמד נושא את הכוס וקורא: לחיים!

ישנן עוד שלוש בנות, בנות צעירות לימים, משחקות עוד באבנים ועצמות, והן גם כן נערות טובות ויפות; מבטן אמן יצאו יפות וטובות, תמימות וצנועות... תמיד הן נקיות ומרוחצות, הבגדים שלמים... אין קרע, אין סדק, אין גם רבב! — יוצאי חלציה המה! — חושב מנדל בגאון — דומים הם ממש אלי...!

כי גם מנדל אינו נושא בגדים מטולאים... גם על בגדיו אין רבב... והוא מברך את שמו הגדול על מולה של בריינה, שאין לה צער גדול בנים ושבירן הלב, כיתר הנשים... הילדים לא ירעימוה ולא יכעיסוה... והם כולם בעלי-דרך-אריך, ונזהרים מאד בכבוד-אב... מנדל מצווה, למשל, להביא לו מעט מים. "מעט מים בשביל אבא" — חזרת בריינה על דבריה, כדרכה, והבת משליכה כהרף-עין את כל שעשועיה ומביאה מים. מנדל הולך הביתה; בקרבו אל הדלת הוא שומע קולות הילדים, הם צוחקים, מצפצפים ומרננים, אך הנה פתח את הדלת, בריינה אומרת: ברוך הבא! אבא בא! וכרגע הושלך הס, אין קול ואין קשב!

יהי שם ה' מבורך! מציעים לפניו שידוך הגון בשביל הבן השני, לכאורה שידוך טוב מאד, ובריינה חפצה לנסוע כדי לראות את הכלה; תסע לה, אם היא רוצה. היא אומרת לנסוע בימי סגירת החנות; תסע בזמן שתרצה... בריינה תחיר נוסעת אך ד' פעמים בשנה לעיר הפלך, ואינה נוסעת לשם תענוג, כי אם לקנות ולהביא סחורה, והיא שבה תמיד עייפה ויגעה מרוב עבודה ומטלטול הדרך; תסע פעם אחת לשם נחת... יכירו שם את אשתו! את אשת ר' מנדל!

הוא בעצמו יסע, אם ירצה השם, אל התנאים, ואולי אך אל החתונה... עתה תסע היא... ובריינה מוצלחת היא לשידוכים. גם את הכלה של הבן הראשון ראתה היא והשידוך עלה יפה; תסע בריינה, הוא מוחל על זכותו... עוד יסע גם הוא... זמן לכל חפץ, ועת לכל נסיעה...

וברצות ה' דרכי איש, יאציל לו ברכה שלימה באמת. עברו עוד שנים, וגם הבן השני סמוך על שולחן חותנו... מנדל לא ראה גם מעט עמל במשך כל הזמן ההוא... שנתו לא נדדה אף לילה אחד, ולא הפסיק אף פרק משניות אחד, ואך ממחרת יום החופה חש בראשו מעט... ולב מנדלי מלא תקנה, אך שלוש בנות עליו להשיא לגברים, ואחר-כך ימכור את המחיה לאחר, ישכור עגלה גדולה ומרוחצת, מלאה תבן אנגלי אמיתי, חלול ורך... ויסעו...

אך מחשבה אחת גוזלת את מנוחתו: מרגיש הוא לפעמים, כי תכבד עליו הנשימה... וגם רגליו אינן בקרהבריאה... לפעמים יתאונן על זה גם באזני בריינה, אך היא יודעת לנחמה, לדבר על לבו... באין ברירה תמווג לו איוו כוס להשיב נפשו.

— כטח בה' — אומרת בריינה — וימלא לך עוד את כל משאלותיך...

ומי יודע, אם לא נמלאו כל משאלות לב מנדל כתומן, לולא קרה המקרה.

פעם אחת, ומנדל יושב בבית-המדרש והוגה בענין-יעקב שלו, ומתנמנם ולומד, מתנמנם ולומד, כדרכו, והנה קול צעקה עולה באזניו; לכאורה נדמה לו שהקול קול בתו, אך הדבר לא יתכן! מה תעשה בת ר' מנדל בחצר בית-המדרש? ולמה תצעק? הלא בת-דרך-אריך היא, כלה, ולא תרים קול צעקה... אך הצעקה מתגברת, הבכי הולך וקרב ומתנשא על המעלות. והקול נפר יותר ויותר כקול בתו, אף-על-פי שהדבר אי אפשר... מנדלי בא מעט במבוכה, וכדרכו, במעמד מבוכה קלה, לקח מעט טבק מקופסתו אל אפו להריח; אך טרם הספיק למלא את נחיריו, וכבר בתו מושכת את כנף בגדו וקוראת בקול גדול וחזק:

— אבא, אבא — אמא התעלפה!... נפלה והיא מוטלת, ואין בה נשמה, חס ושלום...

אחרי פון בריינען האט מענדעלע נאך נחת פון קינדער; אן על-טערן זון האט ער חתונה געמאכט אין דער פֿרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער, געלויבט איז גאט, זינט ער האט חתונה געהאט, איז נאך פון אים קיין בריוו נישט געווען, א סימן, עס גייט אים גוט, אז ער איז בקרהבריאה, ווער עס קומט צו פֿארן, ברענגט א גרוס... נאך אים גייט א חתן-בחור — א חדר-ינגל, בריינע באשטעלט מלמדים, צאלט שכר-לימוד, זעט, ער זאל לערנען מיט זינט גלייכן, ער פֿאר דאס פֿארהערט אים אלע שבת... נאך פֿארן עסן האט מען דעלע פֿינד צו פֿארהערן, נאכן עסן איז בעסער, מער רחבות, דעריבער דרימלט ער טאקע באַלד אַיך און כאַפּט זיך ערשט אויף ביים מלמד לחיים, גיט דעם זון א קניף אין בעקל און שוין.

ער האט נאך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכן-מיידלעך, נאך ווילע קינדער אלע, דרך-ארצדיקע קינדער, שטילע קינדער, שטענדיק ריינע, אַפּגעוואַשענע, א מחיה... ער זעט אפילו נישט, ווען מען וואַשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען בריינע לאַטעט און פֿאַרריכט, ער קאָן כּמעט נישט פֿאַרשטיין, ווי אזוי דאָס ווערט קלוג און פֿאַן געבוירן...

— טאקע מינע קינדער! — טראכט ער זיך מיט גאוה — אין מיר אַרנץ געראַטן! ער דאַנקט און לויבט זיך ליבן נאָמען דערפֿאַר, וואָס בריינע האָט אַזאַ רויק לעבן, נישט ווי אַנדערע מאַמעס, וואָס די קינדער דרייען זיי נישט אַפּ דעם קאַפּ... און ווי די קינדער פֿאַלגן! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען א טרונק וואַסער, בריינע האָט א טבע אַלץ, וואָס ער זאָגט, איבערצואַגן, און קוים חזרט זי איבער — „ברענגט דעם טאַטן וואַסער!“ — לויפֿט דאָס קינד שוין און ברענגט א מחיה אזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אַרנץ און בריינע זאָגט נאָר: — „דער טאַטע גייט“ — איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאט, מען רעדט שוין דעם צווייטן זון א שידוך, און א גוטן שידוך, בריינע וויל טאקע פֿאַרן אַנקוקן די פּלה, חגאות צייט וועט זי עס טאָן, אזוי האָט זי אים געזאָגט, און וויל ער איז געווייר געוואָרן, אז צום מחותן פֿאַרט מען נישט דורך ענגלאַנד, איז ער איר מוחל דעם פֿבֿוד, זאל זי זיך א ביסל איבערפֿאַרן, פֿאַר וואָס נישט? זי פֿאַרט אין גאַנצן פֿיר מאָל אין יאָר נאָך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאַט פֿון לויפֿן, באַקוקן, דינגען... זאל זי איין מאָל כאַטש פֿאַרן און קומען מיט נחת! זאל די וועלט זען, וואָס פֿאַר אַ ורנב ער האָט! ער אַליך וועט זיך ווינן אויף די תּנאים, אפילו ביי דער חופּה איז אויך גענוג דעם ערשטן זונס פּלה האָט זי אויך אַנ-געקוקט; זי איז שוין מזלדיק צו אַזעלכע זאַכן... ער וועט זיך נאָך גענוג אַנפֿאַרן...

עס זינען ווייטער אַוועקגעגאַנגען א פֿאַר יאָר, אז גאָט בענטשט, בענטשט ער מיט אַלעם, אפילו מיט מנוחה — דער צווייטער זון האָט אויך חתונה געהאַט, און גוט חתונה געהאַט, ער עסט שוין אויך קעסט.

מענדעלע האָט אפילו גאַנץ ווייניק געוואַסט ווער און וואָס; עס איז אים איבערגעגאַנגען כּמעט ווי אַ חלום, ער האָט אפילו קיין איינציקן טאָג קיין יום תּהילים נישט פֿאַרפֿעלט... עס האָט אים דער קאַפּ נישט וויי געטאָן, אויסער אין דער פֿרי, נאָך דער גרויסער נאַכט, פֿון ווייניקער שלאָפֿן!

און מענדעלע פֿרייט זיך — נאָך איז גאַנצן דריי מיידלעך חתונה צו מאַכן (ביי בריינען גייט עס געשווינד) און דערנאָך — שוין איי-בערגעבן די מחיה, דינגען אַ ברייטן וואָגן, מען זאל זיך קאַנען אויס-ציען, אַנפֿאַקן מיט ענגליש שטרוי און וויאַ!

נאָר עפּעס פֿילט ער, אז די פֿיס זינען אים נישט בקרהבריאה, אז פֿון אַ קורצער צייט איז אים דער אַטעם שווער, נאָר בריינע לאַזט אים נישט צו קיין עגמת-נפשׁ, זי טרייסט אים און קעכלט אים אלע מאָל מער, זי איז אים מבטיחה, אז ער וועט נאָך אַלץ דערלעבן! —

אייך מאָל זיצט ער אין בית-המדרש ביים עין יעקב און דער-הערט אַ געשריי, עס דאַכט זיך אים — זיך טאַכטער, ניין, ווי קומט זי אויפֿן שולהויף? און אַ פּלה-מיידל וויינט נישט... עפּעס לויפֿט מען אויף די טרעפּ, מען שרייט: טאַטע! טאַטע! פֿאַרט איר קול, עס איז אַבער דאָך נישט מעגלעך...

ער וויל איבערקלערן, נעמט אַרויס אַ שמעק טאַבאַק, נאָר איידער ער האָט אים אַרבינגעוועזן אין די נאָזלעכער האָט אים שוין די טאַכטער געריסן ביי די לאַצן:

— טאַטע! די מאַמע איז אַוועקגעפֿאַלן, גוואַלד! און איידער ר' מענדעלע איז צו זיך געקומען און אַהיימגעלאָפֿן, איז שוין בריינע געלעגן טויט.

אין איין טאָג איז מענדעלע באמת גריי-גרוי געוואָרן, דער אַטעם טאַקע שווער און די פֿיס טאַקע געשוואַלן... ער האָט זיך נישט גע-ריכט, אז בריינע זאל אים נישט איבערלעבן... ביי אַזאַ מאָן, ביי אזוינע קינדער, ביי אַזאַ ווילטאַגן...

און בריינע, אזוי ווי מען האָט זי נישט אַרויסגעזען ביים לעבן, האָט מען זי קוים אַנגעזען אויף דער מיטה... אַזאַ דאַרעניש!...